

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ

(Առողջապահական հսիւդ)

IV

Զ Հ Ա Ս ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ

Զիստութեան գաղափարը հին ու նոր ազգերի մէջ.—Մահամբէղն ու Մովսէսը.—Արեւմտեան եւ արեւելեան եկեղեցական ժողովների որոշումները ազգակցական ամուսնութեան վերաբերմամբ.—Հայոց եկեղեցու սահմանած կանոնները.—Ի՞նչ հիմունք ունէր արեւակցական ամուսնութեան արգելումն.—Հների տուած բացատրութիւնները.—Բարոյական հիմունքը.—Արեւակցական ամուսնութեան ազդեցութիւնը քէ՛ ամուսինների եւ քէ սերնդի վրայ.—Մրան վերագրած հիւանդութիւնները (խուլ-համրութիւն, ներկային հիւանդութ., խելագարութ., վատասեռումն և ուրիշ.).—Նորագոյն գիտական հայեացքները եւ ժառանգականութեան խաղացած դերը արեւակցական ամուսնութեան մէջ:

Հետեւելով ամուսնութեան ինստիտուտի (հիմնարկութեան) զարգացման, մենք տեսնում ենք, որ արեւակցութիւնը հին դարերում արգելք չէր լինում ամուսնութեան և որ չհասութեան գաղափարը քաղաքակրթութեան արդիւնք է, ինչպէս և շատ բարոյական սկզբունքներ:

Հին ազգերի մէջ ամենամօտիկ ազգականներն անգամ ազատ ամուսնանում էին իրար հետ (եթէ միայն այսպիսի կապերին կարելի է ամուսնութիւն անունը տալ). հայրը դստեր, մայրը որդու, եղբայրը քրոջ՝ Այս ձևի կապերը առօրեայ երևոյթներ էին հին պարսիկների, մեգացիների, հնդիկների, եթովպացիների մէջ (Persae, Midi, Indi et Ethiopes cum matribus et in filiabus et nuptibus copulantur. St. Jerôme):

Պարսիկները մինչև անգամ աւելի մեծ յարգանքով էին վերաբերում դէպի մերձաւորագոյն միութիւնները և համարեա սրբացնում էին նրանց պտուղը: Փիւնեկեցիք պսակւում էին իրանց քրոջ հետ: Սկիւթացին կարող էր իր աղջկան կին վերցնել: Նոյնպէս և հոնները: Հին գերմանացիք, գանիացիք ամուսնանում էին իրանց քրոջ հետ: Նոյնը տեղի ունէր և եգիպտացիների մէջ, որոնց աստուածը (Օզիրիսը) ամուսնացած էր իր քոյր Իզիսի հետ և Կլէօպատրան եղբոր ու քրոջ զաւակ էր: Արաբները առաջներում միաւորւում էին իրանց մօր հետ ևս, բայց Մահամէդը խիստ արգելք դրեց: «Մի ամուսնացէ՛ք այն կանանց հետ, որոնք ձեր հօր կիներն են եղած, այդ յանցանք է», ասում է ղուրանը, և յետոյ աւելացնում է. «Արգելւում է ձեզ պսակուել ձեր աղջիկների, քոյրերի, հօրաւու մօրաքոյրերի, եղբոր ու քրոջ աղջիկների, ձեր ծծմայրերի, ձեր կաթնաքոյրերի, ձեր տատերի (!), ձեր կնոջ աղջիկների, որոնք ձեր հոգատարութեան ներքոյ են գտնւում»: Մովսէսը նշովում է այն մարդուն, որ «կը քնէ իր քրոջ, իր հօր կամ մօր աղջկայ հետ» (խորթութիւն), այսպիսիներին պատուիրում է հրապարակաւ սպանել: Մովսիսական օրէնքով (որ այսօր էլ ոյժ ունի հրէաների մէջ) թոյլ չէր տրւում ամուսնանալ առաջին երեք աստիճաններում միայն, իսկ չորրորդ աստիճանի ազգականների պսակը վաւերական էր համարւում (երկու եղբայրների կամ երկու քոյրերի զաւակների մէջ):

Խստօրէն պատժւում էր մօղնէութիւնը (արնախառնութիւնը) նոյնպէս և Մերսիկայում, աւստրալիական ցեղերի մէջ, Հաիտի կղզում: Չինաստանում օրէնսդրութիւնն արգելում է պսակը նոյն իսկ ամենահեռաւոր ազգականների մէջ:

Քաղաքակիրթ ազգերի մէջ չհասութեան գաղափարը համարեա ամեն տեղ նոյնն է եղել:

Հռոմում համակեցութիւնը եղբոր կամ քրոջ աղջր-

կայ հետ արնախառնութիւն էր համարուում (incestus)։ Հռոմէական կայսրերից երկուսը (Կլաւդիոս և Անտոնինոս) փոխեցին այս օրէնքը և ամուսնացան իրանց եղբօր դստեր հետ։ Սակայն օրէնքը վերականգնուեց։ Կոնստանդին կայսրը այդպիսի ամուսնութեան համար մահի էր դատապարտում։ Թէոդոս Մեծը նոյնպէս մահացու յանցանք էր համարում մինչև անգամ երկու քոյրերի ու եղբայրների զաւակների (germani — двоюродные) միաւորութիւնը (4-րդ պորտ *)։ Յուստինոսը թոյլատրեց այս պսակները, իսկ 615-ին Պաւլոսը գումարած կրօնական ժողովը նշուեց այս աստիճաններում սահմանած ամուսնական կապերը։ 715-ինը աւելի ևս հեռու գնաց ու արգելեց յիշած ազգականների զաւակների պսակը ևս (6-րդ պորտ), յետոյ Դուզիի ժողովը (874 թ.) արգելքը տարածեց աւելի հեռու (7-րդ աստիճան)։ Հռոմէական կանոնները գնալով խստանում են և չհասութիւնը տարածւում է 14-րդ պորտի վրայ։

Այս խստագոյն կանոնները (որոնք կրօնական ժողովներից դուրս գալով մտել էին աշխարհական օրէնագրութիւնների մէջ համարեա ամբողջ Եւրոպայում) ամեն կողմից բողոքներ յարուցեցին, և լուտերական ժողովը 1215-ին ստիպուած եղաւ մեղմացնել նրանց ու հասցնել 8-րդ պորտի, իսկ ստիպողական դէպքերում թոյլ տուեց և ժխտումներ (dispensatio)։

Արեւելեան եկեղեցու կանոնները շատ չեն տարբերում հռոմէականից։

Լուտերականների և բողոքականների եկեղեցական կանոնների մէջ չհասութեան աստիճանները աւելի սահմանափակ են։ Ամուսնութիւնը չէ արգելւում քրոջ ու եղբօր զաւակների մէջ (4-րդ աստիճան), և նոյն իսկ դժուար չէ լինում թոյլտուութիւն ստանալ եղբօր կամ քրոջ զաւակի հետ պսակուելու համար (3-րդ պորտ)։

*) Պորտ համարում է ծնունդը։ Պորտը հաշուելու համար պէտք է բարձրանալ վեր մինչև նախահայրը (որ հաշուի մէջ չէ մտնում) և իջնել միա գծով (կողմնագիծ ազգակցութիւն)։ Օր. հօրեղբօր թոռները կազմում են 6 պորտ։

Ռուսաց եկեղեցին, որ ընդունել էր արևմտեան կանոնները, գնալով նոյնպէս մեղմացրեց արեւակիցների ամուսնութեան դէմ յարուցած արգելքները ու այսօր նա թոյլ է տրուում 5-դ պորտում:

Մեզ համար աւելի հետաքրքրական է լուսաւորչական եկեղեցու սահմանած կանոնները: Դժբախտաբար նրանք չափազանց խառնաշփոթ են մինչև նոր դարերը: Մինչև հինգերորդ դարը ոչ մի որոշ կանոն չը կար չհասութեան մասին: Մեծն Ներսէս 365 թուականին գումարում է յայտնի Աշտիշատի ժողովը, որի որոշումների մասին ենթադրութիւններ միայն կան: Սակայն Արիստակէս եպ. Սեդրակեանի ասելով, «այդ ժողովում արգելուած պիտի լինի նախ արեւակցական չորրորդ աստիճանի ամուսնութիւնը, այլապէս բացատրել չի կարելի ժողովի կանոնադրութեան շարժառիթը. երկրորդ — ամուսնութիւնը եղբօր կնոջ, որդու կնոջ, եղբօր որդու կնոջ և հօրեղբօր կնոջ հետ» *):

Այս արգելումն ցոյց է տալիս, որ այս ձևի պսակներ կատարուելիս են եղել հայերի մէջ, երևի շահասիրական նպատակով (օր. իրանց տոհմական ժառանգութիւնները չը կորցնելու համար), իսկ Խորենացու խօսքերը, թէ «վասն ազահելոյ սեպհական ազատութիւնը», ենթադրել է տալիս, թէ այդ կանոնը ուղղուած է եղել ազատներին (իշխաններին) սանձելու նպատակով:

Սակայն, չը նայելով Աշտիշատի ժողովի այս որոշմանը, որ վերաբերում էր անխտիր «ազատաց և ոչ ազատաց», մերձաւորների պսակները իշխանական տնեւրի մէջ չեն վերանում, այնպէս որ դեռ 8-րդ դարում Պարտաւի ժողովը հարկ է համարում յատկապէս մատնացոյց անել ազատներին, «զի անխտիր խառնին ընդ իւրեանց մերձաւորսն անկարգ ամուսնութեամբ **):» Եւ

*) Արիստ. Սեդրակեան, «Ամուսնական Խնդիրներ»:

**) Տէ'ս Վ. Բաստամեան, «Ամուսնութիւն». «Փորձ» 1880 և 1881.

ժողովը դիմում է աւելի խիստ միջոցի այդ արնախառնութեանը վերջ տալու համար, այն է—նզովքի:

Ինչպէս երևում է, հայերի մէջ ևս հեթանոսական, գուցէ և առաջին քրիստոնէական, դարերում տեղի էին ունենում արեւախառնական ամուսնութիւններ: Այսպէս ճշգրտ. Շահապիվանի ժողովը աւելորդ չէ համարում արգելուած աստիճանների կողքին դնել նոյնպէս քրոջը, քեռորդուն, եղբորորդուն, հօրաքրոջը—մի հանգամանք, որ ապացոյց է, թէ այդպիսի կապերը տեղի էին ունենում: Այս ժողովը որոշ սահմաններ դրեց հասութեանը և ընդունեց հռոմէական օրէնադրութիւնը, այսինքն արգելեց ամուսնութիւնը մինչև 8-րդ աստիճանը: Ուրիշ ժողովներից ընդունուեց այդ կանոնը:

Այսպէս ուրեմն մեր եկեղեցական կանոններով հաս համարում էր 7—8-րդ պորտը: Ուրիշ խօսքերով, լուսաւորչական եկեղեցականները և օրէնադիրները չեն շեղում հռոմէական ու յունական եկեղեցիների սահմանաձև կանոններից, երևի նոյն իսկ ղեկավարուել են նրանցով:

Խորքերի վերաբերմամբ քրիստոնէական եկեղեցին, հասութեան տեսակէտից, նոյն օրէնքներն է սահմանել, ինչ որ են Մովսիսական կանոնները, իսկ այս կանոնները խորթերին չէին զանազանում հարազատներից:

Հայ եկեղեցին ևս խորթերի համար մի և նոյն հասական աստիճաններն է սահմանել, ինչ որ արեւակիցների: Մխիթար Գօշը թղլատրելի է համարում ամուսնութիւնը նրանց մէջ միմիայն հինգերորդ աստիճանում: Նոյն խստութիւնը գործ էր դրում, երևի, և երկու կողմի չհասների վերաբերմամբ, այսինքն հօր զաւակների (առաջին պսակից) և մօր զաւակների (նոյնպէս առաջին պսակից) մէջ, թէև հռոմէական եկեղեցին արգելք չէր լինում սրանց ամուսնութեան, իրաւացի նկատելով, որ ոչ մի արեւակցութիւն չը կայ նրանց մէջ: Մովսիսական օրէնքը, հարցին լոկ բարոյական տեսակէտից նայելով, ընդունում է հօրով և մօրով խորթ

զաւակներին եղբայրներ, և նրանց հաւասարեցնում է հարազատներին:

Խնամիական կապը նոյնպէս սուրբ է համարուել միշտ և չհասական աստիճանները այստեղ համարեա նոյնն են եղել, ինչ որ արեւակիցների մէջ: Այս չհասութիւնը սահմանուած էր նոյնպէս և Մովսէսի օրէնսդրութեամբ:

Կան և ուրիշ տեսակ չհասութիւններ—կնքահայրական և որդեգրական, որոնք կազմում են հոգեւոր ազգակցութիւններ: Այս ազգակցութիւնները չհասութեան տեսակէտից նոյնպէս հաւասարեցրել էին արեւակցականին:

Սանիկը համարուում է քաւորի հոգեորդին և նրանց սերունդների մէջ նոյն չհասութիւնն է դրուած, ինչ որ արեւակիցների. այսպէս, քաւոր ու սանիկի միայն ծոռները (թոռների որդիքը) կարող են իրար առնել:

Հոգեզաւակը համարուում է եղբայր որդեգրողի մարմնաւոր զաւակին, ու սրանք (իսկական որդին ու հոգեորդին) կարող են ամուսնանալ իրար հետ չորրորդ աստիճանում միայն (ըստ Ղրիմեցու):

Ահա այն կանոնները, որոնք գոյութիւն ունեն թղթի վրայ: Սակայն կեանքի մէջ գործնականապէս անդադար չեղումներ ու զեղծումներ են կատարուում հոգեւոր իշխանութեան կողմից, որ երբեմն անելանելի դրութեան մէջ է գտնուում և ստիպուած է լինում բարոյապէս զիջանել ամուսնացողների պահանջին, իսկ յաճախ շահասիրական նպատակով դրդուած, — երբեմն էլ օտար եկեղեցում պատկուելու սպառնալիքի տակ, թոյլտուութիւն է արձակում:

Հակառակ մեր սովորութեան, երկար կանգ առանք չհասութեան պատմութեան վրայ, որ, պէտք է ասած, չափազանց խառնաշփոթ է: Խնդիրը այն աստիճան կարեւոր է, որ մենք պարտք համարեցինք նրան լուսաբանե-

լու համար մի քիչ պարզել գոյութիւն ունեցած և ունեցող օրէնսդրութիւններն ու կանոնները:

Մենք տեսանք, որ ազգակցութիւն համարուել են և են այժմս էլ ոչ միայն արեւակցութիւնը, այլ և խնամիրութիւնը և քաւորութիւնը:

Ինչ սկզբունքներով են արդեօք ղեկավարուել եկեղեցական ժողովները, սուրբ հայրերը և նոյն իսկ քաղաքական օրէնսդիրները այսպիսի կանոններ հիմնելով, և այսպէս կաշկանդելով ամուսնացողների անհատական իրաւունքները:

Ունեն արդեօք այս որոշումները մի գիտնական յենակէտ, թէ մի ուրիշ հիմունքների վրայ են դրուած:

Մենք չը կարողացանք մի որ և է գիտնական լուրջ շարժառիթ գտնել այսպիսի սահմանափակում մեկնելու համար, եթէ չը յիշենք մի քանի տղայական դիտումներ, որոնք գիտնական լինելու յաւակնութիւն ունեն:

Այսպէս, լուտերանեան ժողովը և Ներսէս Շնորհալին իրանց որոշումները հիմնում են ինքն ըստ ինքեան այն սխալ դիտումների վրայ, թէ մարդու մարմինը չորս բաղադրեալ նիւթերից է բաղկացած: Ներսէս Շնորհալին, սահմանելով չհասութիւն երկու կողմից մինչեւ չորս աստիճանը (ընդամենը 8 պորտ), բացատրում է իր որոշումն այն տարօրինակ դիտումով, թէ «բանդի բնութիւն մարմնոյ 'ի չորից տարերաց գոլով, յիրաւի եւ մարմնական ազգակցութիւն մինչեւ ի չորրորդ թիւն ժամանէ, որ է այսպէս. ի միոյ հօրէ երկուց եղբարց բաժանեալ, հաւասար ունին յինքեանս զհօրն գոյացութիւնս. իսկ առ ի նոցանէ ծնունդքն զկէս արեան եղբայրութեան, և երրորդ ծնունդն, որ յեղբարցն որդոց, զկիսոյն կէս արեան միայն. իսկ չորրորդ ծնունդն, որ ի սոցանէ, զչորեակ մասն մնացելոց: Եւ այս է սահման և կէտ արեան մերձաւորութեան», (Ընդհանրական):

Յակօր Դրիմեցին (երեւի օտար աղբիւրներից վերցրած), նոյնպէս ձգտում է բնագիտական բացատրու-

Թիւն տալ, թէ ինչի ազգականները չհաս են մինչեւ չորրորդ պորտը: «Որդիք, որ ի սոցանէ (ծնողներից) առաջ գան, ունին զբոլոր արիւնն ազգականութեան, և թոռունքն զերրորդ մասն, և որդիք թոռանցն զերկրորդ մասն և թոռունք թոռանցն, որ է թոռինք, զմի մասն, և աստ վճարի արիւն ազգականութեան, սոքա խնամինսն և սոցա որդիքն, որ են ձագթոռինքն, առնուն զիրար»:

Տարակոյս չը կայ, որ այս մեկնութիւնը շինծու է, որ հին օրէնսդիրները և եկեղեցական ժողովները այդ դիտումներով չէր, որ ղեկավարուում էին իրանց կանոնները գնելով:

Վերջապէս, թէ այդ դիտումները կարող էին տեղի ունենալ, երբ խնդիրը արեւակիցներին էր վերաբերում, ինչ հիմք կայ արգելելու խնամիների կամ քաւոր ու սանիկի պսակները:

Կար մի ուրիշ շարժառիթ, աւելի յարգելի քան այս տղայական մօտիվները,—այդ բարոյական հիմունքն էր:

Ամեն ժամանակ բոլոր բանիմաց մարդիկ աշխատել են պահպանել ընտանիքի սրբութիւնը, ներշնչելով գոեհիկ ամբօխին այն համոզմունքը, թէ ազգականի, խնամու հետ (և առհասարակ այն անձանց, որոնք մեր հաւատարմութիւնն են վայելում), սեռական կապեր հաստատելը մեծ մեղք է, և այսպիսիներին նղովում է եկեղեցին:

Թէ մովսիսական օրէնքը, թէ քրիստոնէական դարերում սահմանած չհապական կանոնները միշտ էլ լուրջ այդ բարոյական կէտն են աչքի առաջ ունեցել: Մովսէսը արգելում է կին առնել այն աղջկան, որ մեր խնամատարութեան ներքոյ է գտնուում:

Այսպէս ուրեմն, օրէնսդիրներն աւելի բարոյական քան առողջապահական դիտումներ աչքի առաջ ունէին: Նրանց նպատակն է եղել սուրբ և անարատ պահել արեւակցական և բարեկամական յարաբերութիւն-

ները ու, հեռացնելով ամուսնանալու հնարաւորութիւնը, հեռացնել ազգականներից նաև սեռական յակումն: Մի խօսքով, նրանք միտք են ունեցել սահմանել յիշած անհատների մէջ այնպիսի մաքուր վերաբերումն ու սէր, որ գոյութիւն ունի եղբօր ու քրոջ, հօր ու զաւակի մէջ:

«Ընտանիքի և հասարակութեան փրկութեան համար անհրաժեշտ է, որ մի քանի սերունդների միջից դուրս մղուի սիրոյ կիրքը: Պէտք է արգելել ամուսնութիւնը այն աստիճանի ազգականների մէջ, որոնցից մեծերը փոքրերի համար կարող են փոխարինել ծնողներին, ինչպէս են՝ հոգարարձուները, խնամատարները: Իսկ այս հնարաւոր է միմիայն այն դէպքում, երբ օրէնքը, աւելի ևս ծէսերն ու սովորութիւնները այնպիսի յարաբերութիւններ են ստեղծում ազգականների մէջ, որ կրքի ու սիրոյ ծագումն անհնար է դառնում»:

Հեղինակաւոր Րիբբինզի այդ խօսքերը լոկ փիլիսոփայական նշանակութիւն չունեն: Դրանք լուրջ հոգեբանի, լուրջ խորհողի խօսքեր են: Գիտութիւնը, եթէ կամենաք, մինչև հիմա էլ ոչ մի լուրջ արգելադրութ չէ դնում հօր ու աղջկայ ամուսնութեանն անգամ, սակայն շատ դարեր առաջ մարդու ընազգումը անհնար է դարձրել այդ արինխառնութիւնը: Մեր կիրքը չի յարում մեր մերձաւոր ազգականների վրայ և այս մի խոր հոգեբանական դրութիւն է, որի մասին խօսելն աւելորդ կը լինէր:

Այս բարոյական սկզբունքն աւելի ևս կարևոր է պահպանել հայկական օջախում, որտեղ մի քանի սերունդներ ու խնամիներ մի յարկի տակ են ապրում, որտեղ այդպիսի սուրբ հաւատարմութեամբ է վերաբերում քենին փեսային, սանիկը իր քաւորին: Ինչ կը դառնայ մեր ընտանիքի վարք ու բարքը, եթէ խլենք նրանից յարաբերութիւնների սրբութիւնը:

Տեսնենք հիմի, թէ ինչպէս է նայում չհասութեան խնդրին բժշկական գիտութիւնը:

Շատ քիչ խնդիր կայ բժշկականութեան մէջ, որ այն աստիճան գործնական կարեւորութիւն ունենար և որի մասին այնչափ հակասական կարծիքներ յայտնուած լինէր, որքան այս: Հարցը հետազոտողներն ու գիտնականները երկու բանակի են բաժանուած անցեալ դարի սկզբից: Մի մասը ազգականների ամուսնութիւնը իրար հետ մի բնական երեւոյթ է համարում և ոչ մի ֆիաս չէ տեսնում դրա մէջ. եղել են նոյն իսկ այնպիսիներ, որոնք շատ ցանկալի և մարդկութեան համար շատ օգտակար են համարել արենակցական միութիւնները: Դրանց դէմ կանգնած են մի շարք ուրիշ հետազոտողներ, նոյնպէս ֆակտերով, փորձերով ու ստատիստիկայով զինուած, որոնք բոլորովին հակառակն են պնդում և ձգտում են ապացուցել, թէ այդ տեսակ ամուսնութիւնը ամեն տեսակ անբախտութեան աղբիւր է դառնում սերնդի համար: Այսպիսով կազմուել է մի ամբողջ գրականութիւն այս հարցի վերաբերեալ:

Եթէ մենք ցանկանայինք առաջ բերել այն բոլոր հետազոտութիւններն ու ստատիստիկական տեղեկութիւնները, որոնք գոյութիւն ունեն բժշկական գրականութեան մէջ, ստիպուած պիտի լինէինք հատորներ գրել: Միւս կողմից խնդիրն այնչափ նշանաւոր է, որ չենք կարող մի համառօտ ակնարկ չը գցել կարեւորագոյն աշխատութիւնների վրայ:

Ես չեմ խօսում այն հեղինակների մասին, որոնք միայն լոկ կարծիքներ են յայտնել ազգակցական ամուսնութեան վնասակարութեան կամ օգտաւէտութեան մասին:

Մեզ համար նշանակութիւն ունին միմիայն ֆակտերը, գիտողութիւններն ու փորձերը:

Արենակցական ամուսնութեան հակառակորդների ասելով, սրանից առաջացած սերունդը լինում է թուլակազմ, արատաւոր ու հիւանդոտ: Նրա մէջ իբր թէ տարածուած են լինում խուլ-համրութիւն, ընկճաւորութիւն, ապուշութիւն, խալադարութիւն, աչքի և ու-

րիշ հիւանդութիւններ: Ամենից շատ աչքի է ընկնում խուլ-համրերի մեծ տոկոսը ազգակցական պսակի զաւակների մէջ:

Շիպոյի ստատիստիկայով, 290 խուլ ու համր ծընուածներից 86-ը ազգականների զաւակներ են եղել, այսինքն մօտ 30% ։ Ուրիշ հետազոտողներ գտել են 25% , 21% ։ Եւ նկատուած է, որ քանի մօտ է ծնողների արեւնակցութիւնը, այնքան մեծ է խուլերի թիւը: Այսպէս, ըստ Բուդէնի ստատիստիկայի, հօրեղբօր, մօրաբրօջ, քեռու զաւակների ամուսնութիւնը տուել է 18 խուլ-հօրեղբօր ու քեռու պսակը եղբօր ու քրոջ աղջկայ հետ—37. իսկ քրոջ որդու ու մօրաբրօջ—70: Այս տեղեկութիւններից հեղինակները եզրակացնում են, թէ արեւնակցական ամուսնութիւնները մեծ քանակութեան խուլ-համրեր են տալիս. (Բուդէնի կարծիքով 12—15 անգամ աւելի քան միւս ամուսնութիւնները): Հրէաները, որոնց մէջ սաստիկ տարածուած է ազգակցական միաւորութիւնը, տալիս են ամենամեծ տոկոս համրերի ու խուլերի: Ֆրանսիայում հրէաների մէջ աւելի յաճախ են պատահում այս արատ ունեցողները, քան ֆրանսիական հասարակութեան: Բերլինի խուլ-համրերի ինստիտուտի մէջ բժ. Լիբրայիսը գտել է, որ 341 հիւանդից 42-ը հրէաներ էին: Հաշուելով ազգաբնակչութեան վրայ, տեսնում ենք, որ 10,000 կաթողիկոսներին ընկնում է միայն 3-ից քիչ աւել խուլ-համր, այն ինչ նոյն թուով հրէաները տալիս են 27 հիւանդ:

Ապուլուքիւն ու խելագարուքիւն: Մի շարք հեղինակաւոր անձինք, որոնց շարքում և հոչակաւոր էպիբօյը, որոշ կապ են գտնում այս դրութիւնների ու չհաս պսակների մէջ: Այսպէս, հրէաների մէջ աւելի շատ են ապուլներն ու խելագարները, քան միւս եւրոպացիների: Բժ. Նովը 17 ազգակցական ամուսնութեան մէջ գտել է 97 երեխայ, որոնցից 44 ապուլ էին, 12 խուլախտաւոր (золотуха), 1 թզուկ և 1 խուլ: Բժ. Բեմիսսը ասում է, որ 787 այդ ձևի ամուսնութիւնից 256-ի մէջ եղել են

կոյրեր, խուլ-համբեր ու ապուշներ: Ճանապարհորդները նկատել են իրլանդական դաղութների մէջ Ամերիկայում, հօլլանդական կօլօնիայի մէջ Աֆրիկայում մեծ քանակութեամբ ապուշներ և խուլ-համբեր: Նոյն բանը նկատուած է ֆրանսիական մի կօլօնիայում: Անգլիայում 1847 թ. 17 միլիօն ժողովրդին ընկնում էր 15,000 խելագար, այն ինչ իրլանդիայում (որտեղ արինակիցները աւելի քիչ են ամուսնանում միմեանց հետ) նրանց թիւը համեմատաբար երկու անգամ աւելի պակաս էր:

Ընկնաւորութիւնը ևս աւելի յաճախ է նկատուում իբրև այդպիսի ամուսնութեան պտուղ:

Մի քանի հեղինակներ պնդում են նոյնպէս, թէ արենակիցներից ծագած սերունդը, բացի յիշած հիւանդական դրութիւններից, յաճախ ունենում է զանազան աւասներ և կուրութիւն: Ֆրանսիայում մի գիւղ կայ, իզօ անունով, որ առաջ անշատուած ու կղզիացած էր ապրում հաղորդակցութիւնների դժուարութեան պատճառով, որտեղ ամենամօտ ազգականները ամուսնանում էին միմեանց հետ: Արդ, ժամանակի ընթացքում նորանոր սերունդների մէջ զարգացել ու տարածուել էր մի հրէշութիւն (уродство), որ կոչւում է վեցամատութիւն, (ձեռքին բուսնում էր վեցերորդ մատ)։—Բնակիչները վեց-մատնանի էին դառել: Իսկ երբ որ հաղորդակցութիւնները լաւացան և նրանք ամուսնական կապերով խառնուեցան ուրիշ երկրացիների հետ, կամաց-կամաց վեցերորդ մատը անհետացաւ, կարծես, հալուեց: Խելագարութիւնը Եւրոպայում աւելի յաճախ է պատահում հրէաների, քան միւս ազգերի մէջ: Այդ բանը մասամբ (ըստ Լը Գուվէի) պէտք է վերագրել ազգակցական ամուսնութեան:

Եւ չեմ կամենում աւելի երկար կանգ առնել այդ կարծիքների ու թուերի վրայ: Արենակցական ամուսնութեան սերունդը, շատ հեղինակների կարծիքով, լինում է արատաւոր, հիւանդոտ, թուլակազմ և տրամադրուած սպառման:

Մի քանի ճանապարհորդներ զանազան կղզիներում ու կղզեխմբերում տեսել են, որ բնակիչները փոքրահասակ են դառել, կանայք մանր, նիհար, թուլամորթ, անտաշ ու տգեղ, իսկ տղամարդիկ վաղ են ծերանում, երբեմն ուղղակի զգուելի դէմք ունեն, կորցրած են տղամարդուն յատուկ ֆիզիքական ոյժը, տոկունութիւնն ու ճարպիկութիւնը. մի խօսքով, այդ կղզիներում տիրում է մի ընդհանուր այլասեւումն և դրա պատճառը հետազոտողները գտնում են ազգակցական ամուսնութեան մէջ, որ առօրեայ երևոյթ է այնտեղ:

Դրվէն պնդում է, թէ Եւրոպայում արիստոկրատիան ֆիզիկապէս ու բարոյապէս ընկնում է, ստորանում և թէ Դոֆինէի ազնուական ցեղերը համարեա արդէն սպառուել են հէնց ազգակցական ամուսնութիւնների պատճառով: Պերիէն նոյնն է ասում հրէական շատ համայքների մասին: Դօկտօր Էլիօտսըն այդ բանը նկատել է նոյնպէս և անգլիաբնակ հրէաների մէջ: «Ոչ մի ազգի մէջ այնքան շիլ, կակաղ, ապուշ ու ամեն աստիճանի խեղագարներ չը կայ, ինչքան, հրէաների մէջ», ասում է նա: Ուրիշ դրօշներ մատնանիշ են անում լեռնաբնակ համայքների վրայ, որոնք, կղզիացած ապրելով (օր. Սափոյայում), ստիպուած են խնամիմանալ իրար հետ և այդ պատճառով սաստիկ վատասեւումած են այժմ:

Ահա մի շարք ֆակտեր, որոնք, կարծես, այլ ևս ոչ մի կասկած չեն թողնում արեւակցական ամուսնութեան փնտսակարութեան մասին:

Սակայն այդ միայն առերես է: Մի ուրիշ շարք գիտնականներ ու հետազոտողներ եկել են հակառակ եզրակացութեան, հաւաքած լինելով համոզիչ ապացոյցների մի կոյտ:

Ամենից առաջ նրանք մատնացոյց են անում մինչև այժմ ժողոված ստասիստիկայի քչութեան ու անբաւարարութեան վրայ: Այսպիսի մի ահագին խնդիր որոշելու համար հարկ կայ աւելի ընդարձակ տեղեկութիւնների ու աւելի մեծ թուերի: Ի՞նչ նշանակութիւն

ունի մի բանի արենակցական ընտանիքների պատմութիւնը, երբ որ միմիայն Ֆրանսիայում կատարուում են 3—4000 այգալիսի պսակներ: Յետոյ հրէաներին վերաբերեալ ստատիստիկան ոչինչ չէ ապացուցում, որովհետեւ, եթէ նրանց մէջ աւելի յաճախ են պատահում արատաւոր մարդիկ, ապուշներ, թուլամիտներ, նոյն իսկ խելագարներ, նոյն չափով (եթէ ոչ աւելի) կան և զօրեղ տաղանդներ: Վերջապէս այս ազգի բացառիկ դրութիւնը եւրոպական անկախ տէրութիւնների մէջ (համարեա ամենուրեք հալածուած ու ճնշուած), մի դրութիւն, որ աւելի դժուար է դարձրել նրանց համար կեանքի կռիւը, բաւական կը լինէր բացատրելու այն ներկային երեւոյթները, որոնց մի քանիսը վերագրուում են արենակցական ամուսնութեան:

Սակայն, մի կողմ թողնելով փիլիսոփայական դատողութիւնները, դառնանք ֆակտերին: Նրանք նոյնպէս հերքում են վերոյիշեալ կարծիքը:

Եւ, ճշմարիտ որ, վերեւ յիշած թուերի հանդէպ կարելի է գնել մի շարք ուրիշ թուեր, որոնք ապացոյց են, որ արենակցութիւնը ոչ մի վատ ազդեցութիւն չէ ունենում սերնդի վրայ:

Բժ. Վուազենը 1560 թուլախելքներից ոչ մէկի ծագման մէջ չի գտել արենակցական ամուսնութիւն: Բուրժուան առաջ է բերում արենակցական ամուսնութիւնից ծագած սերնդի մի պատմութիւն: 130 տարուայ ընթացքում այս ազգակցական զոյգը աճել է ու տուել 416 անհատ, և սրանցից մի քանիսը միայն հիւանդոտ են եղած և 8 հոգի միայն մեռած են մատաղ հասակում: Ուրիշ հեղինակներ բերում են համանման դէպքեր:

Համայնքների սերհատման դէմ մի շարք գրողներ նոյնպէս հակասական կարծիքներ են յայտնում:

Բիւխնէրը, Վերկլինը, Վունզենը և շատ ուրիշները նկարագրել են փոքր ու կղզիացած համայնքներ, որոնց մէջ դարերի ընթացքում տիրում էր չհաս ամուսնու-

թիւնը և որոնք այնու ամենայնիւ յաղթանդամ, առոյգ-
անհատներէից էին բաղկացած: Պետրիի ասելով, ազգակ-
ցական պսակները օրէնք են դառել Սոսմատրայում և, չը
նայելով արնախառնութեանը, բնակիչները իդէալական
կազմուածք ունենաւ: Կան հեղինակներ, որոնք գտել են,
որ ընդհակառակը արեւնակիցները ամուսնանալով, իրար
հետ տալիս են աւելի լաւ, աւելի առողջ սերունդ, քան
օտարները:

Այսպիսով խնդիրը մնում էր անորոշ, առարկու-
թիւններն ու ֆակտերը հակասական էին ու ոչինչ չէին
կարող վճռել:

Գիտնականները դիմեցին մի ուրիշ մեթօդի. նը-
րանք փորձեր արին կենդանիների ու բոյսերի վրայ:

Այստեղ ևս խառնաշփոթ ու հակասական են ֆակ-
տերը. Շիպոյի, Բուրժըլէի, Բօդուանի, Արկանուիլի
փորձերը, Ալֆօրի, Լօնգօնի անասնաբուծական ուսում-
նարաններում արած դիտումները բերում են մեզ այն
եզրակացութեան, թէ արեւակից կենդանիների զու-
գաւորումն նսեմացնում է ցեղը, դադարեցնում է ա-
ճումը: Միւս կողմից հակառակն են ցոյց տալիս անգ-
լիական ֆիրմաներում, սպանդանոցներում արած դի-
տումներն ու փորձերը:

Խնդիրը մնում էր այն դրութեան մէջ, ինչ որ էր
մի քանի դար առաջ, և հազարաւոր փորձեր ու դիտում-
ներ լոյս չը գցեցին նրա վրայ:

Նորագոյն գրողները, կարծես, աւելի յակում են
ընդունելու հսերի կարծիքը այսպիսի ամուսնութիւննե-
րի վնասակարութեան վերաբերմամբ: Վիլկէնը մասամբ
այդ կարծիքին է: Մանտեգացյան ևս ասում է, թէ
չհասնների սերունդը աւելի քիչ է աճում ու բազմա-
նում, քան հեռաւորներինը:

Այժմ բժիշկներն ու մարդաբանները մեծ դեր են
խաղալ տալիս ժառանգականութեանը: Դեռ Պերիէն
ճիշտ նկատել էր, որ «արեւակցութիւնից ծագած դժ-

բախտութիւնները ոչ թէ արնախառնութեան հետեանք պէտք է համարել, այլ հիւանդական ժառանգականութեան: Նոյնը պնդում էր Բուրժուան դեռ վաթսու-նական թուականներին:

Ընդհանուր կարծիքը հետեւեալն է.

Ծնողների ֆիզիկական յատկութիւնները (լաւ թէ վատ) անցնում են սերնդին. հետեաբար, մի և նոյն ընտանիքի անդամները ժառանգում են իրանց նախահօրից ու նախամօրից նրանց ֆիզիկական թուլութիւնները, ինչպէս և բարեմասնութիւնները (գոնէ մասամբ):

Օրինակ, եթէ ծնողները թոքախտաւոր են եղած, սերունդը նոյնպէս տրամադրուած կը լինի դէպի այդ հիւանդութիւնը և կարող է վարակուել նոյն ցաւով: Դէ եթէ այս արատաւոր ծնողներից սերուածները ամուսնանան իրար հետ, պարզ է որ նրանցից ամեն մէկը կը տայ ժառանգին մի մասն իր հիւանդական տրամադրութիւնից: Այսպիսով նոր զաւակի մէջ կը գումարուեն երկու ծնողների հիւանդական տրամադրութիւնները և նա, հետեապէս, աւելի տկար կը լինի, քան ծնողներից ամեն մէկը: Յետոյ եթէ այս նոր զաւակը ամուսնանայ իր մի ուրիշ արենակից ազգականի հետ (օր. իր հօրեղբոր աղջկայ հետ), նրանից ծագած սերունդը աւելի ևս թոյլ կը լինի կազմուածքով, աւելի ևս տրամադրուած թոքախտի: Եւ այսպէս հիւանդական յատկանիշներն ու տրամադրութիւնները գնալով կը սաստկանան սերնդից սերունդ, կը փչացնեն, կը սերհատեն հետագայ սերունդները և կը հասցնեն ցեղը սպառման:

Յաւալին հէնց այն է, որ (ինչպէս նկատել են շատ հետազօտողներ) ժառանգականութիւնը ընտրում է ծրնողների հէնց թոյլ հիւանդական կողմերը ու տալիս նոր սերնդին:

Այս ձևով ցեղը գնալով տկարանում է, նրա աճումը պակասում է ու դատարում: Անհրաժեշտ է դառնում նոր հոսանք, նոր արիւն, որ կենդանացնէր նրանց

մէջ հանգած կամ թուլացած կենսական ոյժերը և բար-
գաւածման ընդունակութիւնը:

Արդի մարդաբանները նոր տարրերի ներհասումն
անհրաժեշտ են համարում հնացած հասարակութիւն-
ները նորոգելու համար (Տարաբ, Սիգելէն, Լըբօնը):

Յաճախ ամբողջ դասակարգեր, քաղաքներ, որոնք
ապրում են առանձնացած կեանքով, կարծես, ծերա-
նում են, թառամում, ժողովուրդը նուաղում է, կոր-
ցնում է իր տոկունութիւնը կեանքի կռուի մէջ: Եւ նը-
կատուած է, որ գրեցիները խառնուելով բնիկներին,
ազնուացնում ու նոր կենսական ոյժ են ներշնչում նը-
րանց:

Երևակայեցէք ձեզ մի առողջ օտարական, որ կին
է ուղում մի ժառանգական արատաւորի, օր. մի ներ-
վային աղվկայ: Ի՞նչ կը լինի սրանց սերունդը: Սա
պիտի ստանայ իր մօրից նրա ներվային խանգարումնե-
րը ու հիւանդական տրամադրութիւնները, բայց հօ-
րից ժառանգած առողջ ներվերը, այսպէս ասած,
կ'ոջնչացնեն, կ'անդօրացնեն հիւանդական սաղմերը:

Այս երկար հետազօտութիւնները բերում են մեզ
հետեւեալ եզրակացութեան:

1. Արեւակցական ամուսնութեան փաստակարու-
թիւնը դեռ չէ ապացուցուած գիտնականապէս, սա-
կայն դարեւոր գիտումները և մարդաբանական ցուց-
մունքները իրաւունք են տալիս մեզ մասամբ ընդունելու
այդ ենթադրութիւնը:

2. Աղգակցական ամուսնութիւններից առաջ եկած
սերունդների սերհաստումն բացատրւում է ժառանգա-
կանութեան օրէնքով, որով սերունդների մէջ գումար-
ւում են ծնողների արատները:

3. Վատասեռումն (вырождение) տեղի ունի այն
դէպքում, երբ ամուսնացող աղգականների ընդհանուր
նախնիները հիւանդոտ ու արատաւոր են եղած, և վա-
տասեռումն այնքան աւելի մեծ է, որքան մօտ է աղ-
գակցութիւնը: Հակառակ դէպքում (երբ ծնողները ա-

ռողջ են) ժառանգները կարող են երկար սերունդներ ընթացքում պահպանուել և աճել, չը նայելով արենակ-
ցական միաւորումներին:

4. Արատաւոր ընտանիքին պատկանող անհատը,
ամուսնանալով առողջ օտարի հետ, կարող է արտադրել
բոլորովին առողջ սերունդ:

VI

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ ՕՏԱՐ ԱԶԳՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏԿԱՆՈՂ ԱՆՀԱՏՆԵՐԻ ՄԷՁ

Ազգերի միակերպումն ու ձուլումն ամուսնութեան միջոցով.—
Մանեգազցայի կաթիքը այսպիսի միաւորութիւնների մասին.—
Մրանց վաճառութիւնը սերնդի տեսակէսից:

Ժամանակի ընթացքում, անդադար չիման շնոր-
հիւ, եւրոպական ազգերն արդէն այն աստիճան միա-
կերպուել են, որ ամուսնութիւնը կատարուում է ան-
խտիր բոլոր ազգերի մէջ: Առօրեայ երեւոյթ է եւրոպայ-
ում տեսնել սեահեր ու թուխաչք սպանուհուն մի շէկ
շվեդացու կին դառած:

Այսպէս գնալով, կը հասնի, անտարակոյս, մի ժա-
մանակ, երբ եւրոպական ազգերը ձուլուած կը լինեն
միմեանց հետ ու կ'օրցրած իրանց ազգային այն մի քանի
առանձնայատկութիւնները, որոնք դեռ ևս քիչ թէ շատ
ընդորոշում են նրանց:

Կը գայ անշուշտ մի ժամանակ, երբ այլ ևս ոչ
ուս կը լինի, ոչ ֆրանսիացի, ոչ անգլիացի, այլ կը-
լինի մի մարդկութիւն, և բոլոր ազգերը համակեր-
պուած ու հաւասարուած թէ ֆիզիկապէս, թէ դաւա-
նութեամբ, թէ քաղաքակրթութեամբ և թէ աշխարհայե-
ցողութեամբ:

Այսպէս է կատարուում ձուլումն հաւասար քաղա-
քակրթութեան տէր ազգերի մէջ: Այստեղ իւրաքան-

չիւր ազգութիւն իր առանձնայատկութիւններէց մի բան մտցնում է ձուլարանի մէջ, այնպէս որ այնտեղից դուրս եկած նոր մարդկութիւնը կրում է իր մէջ կաղմող ազգութիւնների բնորոշ կողմերը:

Ստոր զարգացման տէր ազգութիւնները ոչ թէ ձուլւում են, այլ ուղղակի կլանւում: Հալւում են մեծ ազգերի մէջ, առանց որ և է հետքի:

Մարդկութեան ֆիզիկական բարուրման տեսակէտից պէտք է ասել, որ ազգերի խառնուումը տալիս է առողջ ու ազնուացնող սերունդ, միայն անհրաժեշտ է, որ խառնուող ազգերը մի ցեղի պատկանեն. օրինակ, բոլորը սպիտակամորթ լինեն: Հակառակ դէպքում աւելի լաւ ֆիզիկական յատկութիւններ ունեցող ազգը կը նսեմանայ: Այսպէս օրինակ, եթէ մի սպիտակամորթ ամուսնանայ մի նեգրուհու հետ, նրա սերունդը մուլատներ (կիսասևեր) կը լինեն և ուրեմն ցեղը կը վատանայ:

Սրանք են մարդաբանական կանոնները:

Մեզ աւելի հետաքրքրում են ամուսինների անհատական կեանքը և նրանց սերնդի առողջական դրութիւնը:

Խօսենք Մանտեգացայի բերանով.

— «Ամենայն ազգ արդիւնք է անհամար ֆիզիկական, բարոյական և մտաւոր տարրերի. ահա թէ ինչի անդլիացին այնչափ տարբերւում է սպանացուց, իսկ իտալացին նորվեգացոյց:

«Երբ կինն ու մարդը տարբեր երկրների զաւակներ են, նրանք տարբեր լեզուներով են խօսում: Բայց այդ դեռ ոչինչ. — նրանք տարբեր զգացմունքներ ունեն, ուրիշ կերպ են ատում ու սիրում: Նրանց բաղձանքներն էլ, ձգտումներն էլ տարբեր են: Մենք ամենքս բազմաթիւ դարերի պատմութեան կենդանի հատուածներ ենք:

«Համաձայնեցնել ու ի մի ձուլել երկու անձնաւորութիւններ, որոնք ծնուել են տարբեր երկրների տակ,

ստացել են ոչ հաւասար կրթութիւն, որոնց կրօնական, բարոյական, բաղադրական ու աւանդական իդէալները տարբերուում են միմեանցից—այդ մի հնարաւոր, բայց չափազանց դժուարին գործ է և հազիւ է յաջողուում:

«Նայեցէք ձեր շուրջը և կը տեսնէք, որ այս տեսակի խնամութիւնները հիմնուած են մեծ մասամբ շահասիրական ու լաւ կապակցութիւններ ձեռք բերելու դիտումների վրայ, եթէ միայն անսանձ սէրը չէ լինում շառժառիթը, սէր, որի կատաղի ու աղմկալից ալիքները կ'անում են այն ամեն դիտողութիւններն ու հաշիւները, որոնք խելացի ու խոհեմ պսակների հիմքն են կազմում: Ազգայնութեան սարքերուիւնը նուազեցնում է երջանկութեան հնարաւորութիւնը ընթանիքի համար. բայց հարիւր անգամ անդի պակաս են երջանիկ ընթանիքների թիւը, երբ ազգայնութեան սարքերուեան վրայ անելանում է եւ կրօնի զանազանութիւնը:

«Բոլորն սէրը անհնար է առանց մեծ հաւատի: Ո՛վ սաստիկ է սիրում, նա չնչին է համարում այն արդեւքը, որ ներկայացնում է լեզուի, սովորութիւնների, վարք ու բարքի տարբերութիւնը. մի և նոյն է նրա համար, թէ իր կինը որտեղ է աղօթում—եկեղեցում թէ մէջիդում:

«Սակայն այդ բոլորն սէրը, որքանն էլ երկար լինի նրա տևողութիւնը, դարձեալ կը նուազի մի օր, կը հանգստանայ և կը փոխուի քաղցր ու թանկագին սովորութեան: Եւ երբ կրքի ծովը կը հանդարտուի, երբ ջուրը կը պարզուի ու թափանցիկ կը դառնայ, այն ժամանակ կ'երեւան յատակին սփռած վտանգալից քարերը, որոնք մարմնացումն են կրօնի, յակումների, և սովորութիւնների տարբերութիւնից առաջացած սպառնալիքները: Եւ այդ ապառաժները կը բարձրացնեն իրանց գլուխները ջրից դուրս ու կը խանդարեն, կը վտանգաւորեն նաւում: Երբ մեղրամսի լուսինը կը ծածկուի թանձր ամբերի քամակին, մեր արտաբերութեան տիղմի մէջ, կամ կը փչրուի, դիպչելով ընտանեկան ան-

համաձայնութիւնների ու կռիւների ալիքներին, այն ժամանակ այլևս ոսկին ու տիտղոսները անկարող կը լինեն կոծկելու նաւակի պատռուածքները, և նրանցից չինած կարկատանները չեն փրկի զոյգին, քանի որ հոգիների ու մարմինների սրբազան միութիւնը ընդմիջտ կործանուած է արդէն»:

Միայն բարոյական դիտումներով չէ որ ղեկավարուել է Մանտեգացցան այս տողերը գրելիս: Նա խօսում է իբրև ֆիզիոլոգ և հոգեգէտ:

Բեղմնաւորութիւնը, յղութիւնը, ծնունդը այնպիսի մեծ ու բարդ ակտեր են, որ ամեն մի հոգեկան տրամադրութիւն, ամեն մի յուզմունք ազդում է նրանց կանոնաւորութեան վրայ: Իսկ յիշած ձևի ամուսնութիւնները տարբեր տարբերի մէջ չէ կարող վրդովմունք չը գցել կնոջ հոգեկան աշխարհում:

Եւ այդ հասկանալի է.

Այն րոպէից, երբ կինը ստիպուած է օտար խաչ ու աւետարանի տակ, օտար լեզուով իր վճռողական «այո»-ն արտասանել, երբ նրան շնորհաւորական համբոյր են տալիս օտար ազգութեան և օտար դաւանութեան պատկանող մարդիկ—այդ ժամանակից նրան վիճակում է մի յաւիտենական հոգեկան ճնշումն, որքան էլ նա օտարացած լինէր արդէն իր ազգութիւնից ու կրօնից: Կիզիչ յուզմունքներն անդադար սեղմում են նրա սիրտը:

Հէնց միայն այն պերսպիկտիվան—տեսնել իրանից ծնած զաւակին նոյն չափ օտարացած իրանից, որչափ է ամուսինը, զգալ, որ իր արգանդում աճող սաղմը, որ սնւում է իր արիւնով, աշխարհ գալով, պիտի ընդմիջտ անջատուի նրանից, այդ միայն բաւական է, որ նա կորցնի իր հոգեկան հանգստութիւնը: Եւ նրա անդադար յուզուած դրութիւնը, նրա խղճի յարատե տանջումն, հիւանդոտ ու ներվային կը դարձնէ արգանդի զաւակին: Արդարացի է, ուրեմն, ժողովրդի մէջ դարերով ընդունուած այն կարծիքը, թէ յղի կնոջ հոգեկան շարժումները

(վախը, ուրախութիւնը, բարկութիւնը, վիշտը և այլն)
սաստիկ ֆնասում են երեխային:

Գիտական դիտումները միանգամայն հաստատում
են ժողովրդի այս, ի հարկէ չափազանցրած, համոզ-
մունքը:

ԲԺՊ. Վ. ԱՐԾՐՈՒՆԻ